

ПАНАС ФЕДЕНКО

ВЛАДА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

(ПЯТЬДЕСЯТИ РОКОВИНИ ПЕРЕВОРОТУ В УКРАЇНІ)

ВИДАВНИЦТВО НАШЕ СЛОВО

ЛОНДОН — МЮНХЕН

1968

ПАНАС ФЕДЕНКО

ВЛАДА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

(ПЯТЬДЕСЯТИ РОКОВИНИ ПЕРЕВОРОТУ В УКРАЇНІ)

ВИДАВНИЦТВО НАШЕ СЛОВО

ЛОНДОН — МЮНХЕН

1 9 6 8

PANAS FEDENKO

PAUL SKOROPADSKY'S REGIME IN UKRAINE
LE REGIME DE PAUL SKOROPADSKY EN UKRAINE
PAUL SKOROPADSKYS REGIME IN DER UKRAINE

OUR WORD PUBLISHERS

LONDON — MUNICH
1 9 6 8

9 лютого 1918 р. був підписаний мирний договір між урядом Української Народної Республіки та урядами Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини і Болгарії в Бересті. В той час велику частину території України захопила була «Червона Гвардія», прислана урядом Леніна із Росії. Український уряд не мав достатньої військової сили для оборони Рідного Краю і мав до вибору дві можливості: прийняти допомогу Центральних Держав, що визнали державну незалежність України, або вести партизанську війну проти переважних сил большевицької Росії. В надії, що уряди Центральних Держав додержать умов Берестейського Мира, уряд УНРеспубліки звернувся з закликом до Німеччини, щоб німецький уряд поміг Україні «охоронити наші північні кордони від дальшого вдирання ворога».

Безперечно, і без цього заклику української делегації в Бересті армії Центральних Держав рушили б на Україну, щоб вигнати російську червону гвардію і не допустити вивозу харчових продуктів на Московщину. Тепер для Центральних Держав прийшов час використати «хлібний мир» з Україною. Армії Центральних Держав почали похід в Україну, поділивши українські території на «сфери впливу»: на півночі зосередили свої сили німці, австро-угорські дивізії зайняли землі Південної України. Тимчасом український уряд поспішав зібрати якомога більше своїх військових сил на боротьбу проти російської червоної гвардії. Великою надією українського уряду були військові відділи українців, які були створені заходами Союзу Визволення України в таборах полонених в Центральних Державах. Ці частини прибули в Україну в квітні 1918 року.

Уряди Центральних Держав хотіли використати економічні багатства України, а в першу чергу її харчові засоби, для своїх потреб. Про допомогу для організації незалежної України уряди Німеччини й Австро-Угорщини не думали. Уряди Центральних Держав ставилися вороже до організації української армії, бо хотіли мати Україну під своїм пов-

ним котролем. Тому українські дивізії, зорганізовані в Німеччині заходами Союзу Визволення України і прислані в Україну в розпорядження уряду У.Н.Р. (так звані Синьожупанники), були незабаром роззброєні військом Центральних Держав.

З приходом армій Центральних Держав в Україну почалися тертя й конфлікти між українським урядом та головною командою німецького війська, що розташувалася в Києві. В декларації до населення України з 1 березня 1918 р. Центральна Рада заперечила чутки, які в той час ходили по Україні, що з приходом армій Центральних Держав в Україну настане «кінець українській волі, кінець свободам, знов будуть панувати пани, а селянам землі не буде»... Центральна Рада запевняла, що її земельний закон та інші закони, видані в інтересі українського трудящого люду, будуть і надалі в повній силі. Про політику урядів Центральних Держав Українська Центральна Рада заявила, що вони — «не мають заміру в чімнебудь переміняти наші закони й порядки».

Але фактична сила в Україні була в руках німецьких. Земельний закон Центральної Ради викликав сильну опозицію збоку російсько-польських поміщиків в Україні. Теж групи українського заможнішого селянства були невдоволені тим, що на підставі закону Центральної Ради вони мали віддати частину своєї землі для наділу безземельним селянам. Великі землевласники, невдоволені земельним законом Центральної Ради, зверталися просто до штабів німецьких та австрійських армій з проханням знищити Центральну Раду і «завести порядок». Під цим вони розуміли забезпечення свого панування, як було за царського режиму. Таким чином утворився єдиний фронт землевласників і капіталістів російських, польських та жидівських проти уряду Української Народної Республіки. Ці владущі класи надіялися, що консервативна влада Центральних Держав піддержить їх проти Центральної Ради, в якій провід мали соціялісти. І вони не помилилися.

Командири німецьких та австрійських армій не вважали на закони й розпорядки Української Народної Республіки. Вони судили українських громадян своїми військовими судами, провадили реквізиції збіжжя і іншого добра, без розраунку. Міністер внутрішніх справ М. Ткаченко видав наказ 23 березня 1918 р., що вмішування німецької військової влади в судові справи України незаконне. Але це не

мало впливу на німецьких командирів. Головний командир німецького війська в Україні фельдмаршал Айхгорн видав наказ до населення України 6 квітня 1918 р. про обов'язковий засів усіх земель, а 25 квітня він оповістив про заведення німецьких польових судів в Україні, яким мали підлягати всі громадяни України. 26–27 квітня 1918 р. були в Україні роззброєні німецьким військом українські дивізії, які були зорганізовані Союзом Визволення України в Німеччині з бувших полонених російської армії і прислані в розпорядження уряду Української Народної Республіки. Це вмішчування німецького штабу у внутрішні справи України показувало, що в німецьких військових колах дійшли до рішення — знищити Українську Центральну Раду.

ПРОГОЛОШЕННЯ ГЕТЬМАНСТВА В УКРАЇНІ 1918 р.

28 квітня відбувалося засідання Центральної Ради, на якому обговорювано факти втручання німецької військової влади до внутрішніх справ України. Це засідання не було скінчене, бо до залі, де відбувала своє засідання Центральна Рада, ввійшов відділ німецького війська, який мав наказ — заарештувати деяких міністрів. Голова Центральної Ради Грушевський підніс протест проти цього насильства, але засідання парламенту було перерване. 29 квітня Центральна Рада ще раз зійшлася, щоб затвердити свій закон — конституцію Української Народної Республіки. Того самого дня в Києві на з'їзді земельних власників, що відбувся в цирку, під охороною німецького війська, проголошено генерала Павла Скоропадського гетьманом України. Павло Скоропадський був потомок Василя Скоропадського, брата полковника Івана Скоропадського, якому цар Петро I дав титул гетьмана України 1708 року, коли гетьман Іван Мазепа з Військом Запорізьким прилучився до шведського короля Карла XII, щоб вибороти незалежність для України. Ген. П. Скоропадський брав участь в українізації частин російської армії 1917 року і в організації Українського Вільного Козацтва, був навіть вибраний головою Генеральної Ради Вільного Козацтва в 1917 році. Однак ця Генеральна Рада Вільного Козацтва і сам Скоропадський держався осторонь від участі в обороні України проти російської большевицької агресії. Робітничі й селянські відділи Вільного Козацтва, що боролися збройно проти російських большевиків, діяли незалежно від «Генеральної Ради», яка в час небезпеки переховувалася аж до повороту Центральної Ради до Києва. П. Скоропадський приходився свояком фельдмаршалові Айхгорнові, команди-

рові німецьких збройних сил в Україні (обидва були одружені з сестрами із російського аристократичного роду Дурново). Це дало шанси Скоропадському в його прямуванні до влади в Україні, з допомогою німецької окупаційної сили.

Центральна Рада мала політичну й соціально-економічну програму. Вона намагалася забезпечити українським масам національну незалежність, політичну свободу і господарський добробут, хочби при тім мусіли потерпіти класові інтереси російсько-польських великих землевласників в Україні. Відомо, що національний рух кожного народу, покривдженого історією, має також глибокий соціальний зміст: це боротьба нижчих верств суспільства, в яких задержалась національна свідомість, за політичну й національну рівноправність і за поліпшення їх господарського положення. Провідники Центральної Ради добре розуміли, що можуть поглибити національну свідомість у народі тоді, коли ці маси бачитимуть теж забезпечення своїх соціальних здобутків в українській державі. В противному разі, чужа демагогія може обернути несвідомі маси проти власної національної державности.

ПЕРШІ КРОКИ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ВЛАДИ

В першій своїй «Грамоті» до українського народу П. Скоропадський писав: **«Я оголошую себе гетьманом усієї України»**. Ці слова свідчать про захоплення влади однією особою, що мала за собою силу чужих армій.

Генерал Людендорфф, керівна особа в Головній команді німецьких армій в I Світовій Війні, писав у своїх споминах про причини втручання німецької військової влади до внутрішніх справ України:

«Як треба було сподіватися, молодий український уряд показав себе нездібним дати країні спокій і нам постачати збіжжя. Цей уряд зник з поверхні. Гетьман Скоропадський перебрав провід... З Гетьманом Скоропадським у Києві прийшов до влади чоловік, з яким було легко працювати... Головна команда могла бути тільки задоволена зміною уряду в Києві, бо ця зміна була корисна для ведення війни... Україна помогла Німеччині. Вона постачала нам в літі 1918 року м'ясо... Військо одержало у великій кількості коні. Без них було б всяке ведення війни виключене... Теж усякого роду сировину ми одержали з України». (Е. Людендорфф, *Meine Kriegserinnerungen*, стр. 502-503.).

За щедре постачання українського м'яса, збіжжя і всякої сировини Центральним Державам німецька влада дала

клясі поміщиків та капіталістів панування в Україні, на чолі з ген. Скоропадським, що своєю грамотою сам себе оголосив гетьманом.

В першій своїй «Грамоті» (самопризначений гетьман не хотів уживати традиційного слова в Україні «універсал») повідомлено про скасування Центральної Ради і розв'язано всі земельні комітети. Гетьман скасував назву — Українська Народна Республіка — і завів новий термін — «Українська Держава». Скоропадський обіцяв у своїй «Грамоті», що в найближчий час видасть закон про вибори до Українського Союму з законодавчими правами. Гетьман обіцявся вивласнити володіння великих поміщиків для наділу землі мало-земельним хліборобам. Всі закони і розпорядки Центральної Ради і Російського Тимчасового уряду в земельній справі були Грамотою гетьмана скасовані. Цим Україна була повернена до відносин **передреволюційних**. При тім однак в своїй грамоті гетьман заявляв, що в Україні — «будуть твердо забезпечені права робітничої кляси».

Після перевороту 29 квітня 1918 р. начальник штабу німецьких армій в Україні ген. Гренер заявив у розмові з представниками партій скасованої Центральної Ради, що Україна має лишатися і при новім уряді самостійною державою: «Гетьманові дано вказівки, що формований ним уряд має стояти цілком на ґрунті української державности, зовсім не орієнтуючись ні в сторону Москви, ні в бік Польщі».

Новий уряд був створений проф. Миколою Василенком, членом Російської Конституційно-Демократичної Партії. Незабаром однак прем'єром призначено Федора Лизогуба, що був за царської влади головою Полтавського губерніяльного земства. В уряді Лизогуба взяло участь 7 членів Російської Конституційно-Демократичної Партії. Інші члени уряду Української Держави були виразно монархічного російського напрямку, деякі з них визначалися ворожим ставленням до всього українського, зокрема погорджували українською мовою. (Ржепецький — міністер фінансів, Афанасьєв — державний контрольор, Романов — міністер юстиції, Ігор Кістяковський — міністер внутрішніх справ, Франц Рагоза — міністер війни і інші).

НОВИЙ РЕЖИМ І УКРАЇНСЬКЕ ГРОМАДЯНСТВО

Проголошення Гетьманства зустріли українські народні маси дуже вороже. На початку травня 1918 р. був призначений Всеукраїнський Селянський З'їзд у Києві. Нова влада заборонила цей з'їзд, на який прибуло більше 10 000 делега-

тів з усіх областей України. Тому селянські делегати відбули свій з'їзд тайно в Голосіївському лісі під Києвом. З'їзд ухвалив рішучий протест проти вмішування німецької військової влади у внутрішні справи України та проти влади Скоропадського, — «яку піддержує лише невеличка купка землевласників і капіталістів, ворожих до Української Народної Республіки і до всіх здобутків революції». В своїм поклику до селян України з'їзд у Голосіївському лісі проголошував: «Брати-селяни! Земля і воля в небезпеці! Найшла чорна хмара на нашу країну, яка хоче знову пригнітити селянство і держати його в бідності та в темноті. Встаньмо ж усі на боротьбу з контрреволюцією! Умремо, а землі й волі не віддамо!»

Резолюції, ворожі до влади Скоропадського, прийнято теж на Всеукраїнським Робітничим З'їзді, що відбувся нелегально в Києві 13-14 травня 1918 р. Хоч на цім з'їзді більшість мали представники російського та жидівського робітництва, все ж організовані робітники України пішли тепер однозгідно за кличем самостійної Української Народної Республіки. Робітничий З'їзд України відкинув резолюції большевицьких делегатів, що закликали робітників боротися за советську владу.

В середині травня відбула в Києві свій П'ятий З'їзд Українська Соціалдемократична Партія. З'їзд виявив своє відношення до режиму Скоропадського в резолюції:

«Цей переворот має метою знищення української державности і всіх здобутків революції». З'їзд УСДРП постановив, що — «лише відстоювання цілковитої самостійности України може дати як Україні в цілому, так і українському пролетаріатові зокрема, максимальне забезпечення їх вільного національно-культурного і соціально-економічного розвитку». Тому що в урядових кругах гетьманського режиму йшла пропаганда за федерацію України з Росією, з'їзд УСДРП оголосив — «рішучу боротьбу з гаслом федерації з Росією, як з гаслом, направленим проти української революції і проти інтересів українського пролетаріату».

КЛЯСОВА ОСНОВА ВЛАДИ СКОРОПАДСЬКОГО

Уряд гетьмана знайшов щирю піддержку у великих землевласників і капіталістів різних національностей в Україні: російських, польських, жидівських, німецьких. До української національности з класи великих землевласників та капіталістів признавалися тільки одиниці (Євген Чикаленко, Володимир Леонтович, Сергій Шемет і ін.) Бачивши неукраїн-

ський і реакційний напрям уряду Скоропадського, вельми заслужений патріот-«будитель» Є. Чикаленко рішучо відмовився від запропонованої йому посади міністра земельних справ Української Держави. Це був знак глибого недовір'я всього українського патріотичного громадянства до влади Скоропадського, поставленої німецькою силою, проти волі величезної більшості населення України.

Переворот 29 квітня 1918 р. безоглядно використали в своїх класових і національних інтересах російські реакційні групи в Україні. З'їзд Російської Конституційно-Демократичної Партії в Україні, що відбувся 8-11 травня 1918 року в Києві, визнав — «необхідною участь партії в державній роботі». Цей з'їзд постановив домагатися, щоб в Українській Державі російській мові було надане право мови державної. З'їзд цієї російської партії, яка мала більшість в раді міністрів Української Держави, проголосив, що партія лишається вірною — «ідеалам партії та її програми». Ідеалом цієї партії була «єдина і неділима Росія»... А поки цього «ідеалу», з огляду на загальну ситуацію, не було можливості здійснити, то російські кадети рішили «приспособитися до нових форм державного життя та влити в нього наш зміст», як сказав у своїй промові на з'їзді кадетів його голова Григорович Барський.

Теж і всеукраїнський з'їзд діячів «промисловости, торговлі й фінансів» (скорочено — «Протофіс»), під проводом Фон Дітмара, графа А. Бобринського, князя А. Голіцина, кн. В. Кочубея та інших російських націоналістів, постановив у травні 1918 р. всіма силами піддержувати владу Скоропадського.

Визначні члени уряду гетьмана — Лизогуб, Василенко, Вагнер і інші брали активну участь у цих з'їздах панівних класів України. Була то влада неприховано класова. А тому що український нарід протягом своєї історії втратив вищі верстви суспільства, на користь Польщі й Росії, то й національний характер влади поміщиків і капіталістів під історично українською назвою — гетьманщини — був **неукраїнський**.

Реакція у російських формах виявилася в адміністративному апараті Української Держави Скоропадського. На посади губерняльних і повітових начальників-старост гетьман призначив майже виключно осіб, ворожих до української національної ідеї. Ось, напр., імена деяких старост в 1918 році: Дементьев, Комаров, Келлер, Ключников, Кудрянов, Харатаев, Мустафін, Верещагін, Плещеев, Ярцев, Мельні-

ков, Грапов, Русанов, Лапов, Черніков, Корбе, Ренненкампф, кн. Волконський і подібні. Після перевороту Скоропадського в Україну наїхало дуже багато старих російських бюрократів з Московщини, де вони не могли або не хотіли жити під большевицькою диктатурою. Це все були люди, ворожі Україні, але вони знаходили в державі Скоропадського притулок, допомогу і теплі посади. Про цю політику Скоропадського писав донський генерал Черячукін, що був в Україні в 1918 році:

«Гетьман широко відчинив двері гостинності всім тим, хто не сприяв відділенню України від Росії, хто вважав відокремлення України від Росії за акт державної зради». (Донская Летопись», ч. 3., ст. 170.).

УКРАЇНСЬКІ СЕРЕДНІ ГРУПИ І РЕЖИМ СКОРОПАДСЬКОГО

Бачивши згубний напрям політики Скоропадського, чотирі українські помірковані партії, разом з Радою службовців українських залізниць та Радою Всеукраїнської Поштово-Телеграфної Спільки, подали заяву до гетьмана 21 травня 1918 року. То були — Партія Самостійників Соціалістів, Українська Трудова Партія, Партія Соціал-Федералістів і Партія Хліборобів-Демократів. Ця остання група брала участь у підготові державного перевороту Скоропадського. Але, побачивши, що в Україні під покришкою «Української Держави» запанували росіяни, хлібороби-демократи стали в гостру опозицію до нового режиму. В заяві названих партій та організацій до гетьмана писано:

«Кабінет міністрів є не український по своєму складу і по своїй політичній орієнтації. В кабінет міністрів не увійшли представники українських партій і українських громадських груп, які власне творили українську державу. В новий кабінет міністрів увійшли російські кадети, октябристи та взагалі представники тих неукраїнських груп, які завжди вороже ставилися до українського руху й до української державности і поборювали їх з усіх сил в ім'я «єдиної неділимой Росії». Ці партії та групи вславились на Україні своєю обрусительною, антидемократичною діяльністю, і тому покликання їх до власти, цілком справедливе, утворило повне недовір'я в українським народі до гетьманського уряду в справі належного відношення з його боку до інтересів українського народу. Своєю політикою і діяльністю новий уряд дає ґрунт і підстави до повного недовір'я і навіть ворожого відношення до нього широких народних мас».

Згадані українські організації в заяві до гетьмана протестували проти заборони з'їздів земських управ та проти заборони й розгону поліційною силою робітничих і селянських конгресів, — «в той час, коли дозволяються з'їзди представників капіталу, торгівлі і великої земельної власности». Така політика — «тільки може переконати широкі працюючі маси в тім, що новий уряд стоїть на варті не їх інтересів». Політичні, національні й суспільні відносини в Україні під владою Скоропадського автори заяви до гетьмана описували такими словами:

«Наслідки заборони селянського з'їзду страшні: ця заборона кинула бідніше селянство в розпуку й безпорадність. Через те повстала скрізь страшна ненависть до господарів-хліборобів (очевидно, великих і середніх землевласників. П. Ф.), убивства їх, підпали, знищення, спаші посівів і т. ін. Зміна комісарів і комендатів, а часом їх ув'язнення без суду та слідства й настановлення на їх місце осіб неукраїнської орієнтації, а то й україножерів, часом із бувших жандармів і поліційних приставів, які, замість боротьби з анархією, борються з українським елементом громадських і державних інституцій. Разом із тим розв'язуються демократичні органи самоврядування і реставруються старі цензові думи і земства. Така однобічна, в інтересах великої земельної власности й капіталу, безтактна а то й жорстоко брутальна діяльність новопоставленої адміністрації обурює всі верстви українського народу, а надто селян».

Далі в цьому меморіалі наведено факти закриття гетьманською адміністрацією українських просвітних установ, арештів свідомого українського елемента тільки за те, що ці люди були відомі як діячі українського національного відродження. В заяві українських організацій вказано на послідовну заміну по всіх міністерствах українців-службовців не-українцями та на витиснення української мови в міністерствах мовою російською:

«В суді запанувала знову російська мова, яка покищо с'явлена рівноправною з українською. Суддями навіть на вищі посади призначаються люди не з громадян української держави».

Автори заяви звернули увагу на положення Православної Церкви, що була визнана гетьманом за державну. Однак у тій церкві владу мали єпископи-росіяни, які вели свою політику, ворожу до української мови й культури і взагалі проти української державности. На чолі православної церкви в Україні стояли такі запеклі обрусителі, як мигр.полит Ан-

тоній Храповицький, який українців називав тільки «малоросами». Політику гетьманського уряду у відношенні до армії заява описувала так:

«Наше військо, що відіграло головну роль у будівництві нашої держави, й серед якого є найбільше патріотів і фахівців усякого роду зброї, зараз свідомо руйнується і замінюється московським елементом... Витісняючи скрізь із армії українців, заводиться рядом, замість контр-розвідки, політичну шпідіажу»...

Уряди Центральних Держав не бажали ніякої української армії, щоб мати Україну під своїм повним контролем. Але й сам Скоропадський, що прийшов до влади чужою силою, проти волі всього українського народу, боявся організації української армії. Про це писав донський генерал Черячукін, що був в Україні за влади Скоропадського:

«Уряд і особливо гетьман, в душі безперечно прихильник Росії, боявся, як мені здавалось, творити українську армію, боявся національних настроїв цієї армії проти Росії». («Донская Летопись», ч. 3., ст. 206.).

ВИЯВИ РЕАКЦІЇ В УКРАЇНІ

Уряд Скоропадського розв'язав міські та губерніяльні й повітові управи, вибрані на підставі демократичного закону в 1917 році. Місцеві самоуправи віддано здебільшого в руки тих людей, що були в цих установах і за царського режиму. Визначних діячів українських органів місцевої самоуправи уряд Скоропадського та німецька й австрійська влада арештували і держали без суду в тюрмах або висілали за межі України в концентраційні табори.

Уряд Скоропадського, поза своїми прихильними заявами до робітників і селян України, не виявив бажання упорядкувати відносини між працею та капіталом, між селянством і великими землевласниками. В Україні запанувало безробіття. Промисловці самовільно ліквідували свої підприємства, не визнали закону про 8 годин праці, не додержували колективних договорів. Уже в кінці травня 1918 р. числялося по українських промислових центрах більше 180 тисяч безробітних. Між робітниками ширився справжній голод.

Ще в кінці травня 1918 р. Всеукраїнський з'їзд професійних робітничих спілок у Києві виявив рішучо протипольський настрої різнонаціонального пролетаріату України. В постановках того з'їзду, що мав коло 500 делегатів, сказано, що — «робітники мусять рішуче порвати з цим на-

прямом (большеви́змом), який приніс непоправну шкоду робітничому рухові, фактично скасувавши економічні організації робітників». Але реакційна політика уряду Скоропадського та виголодження робітників несовісними підприємцями дали вигідну зброю большевицьким агітаторам, які ширили в Україні фальшиві відомості про «добробут» робітництва в Советській Росії. Так своєю політикою клясового егоїзму влада Скоропадського сама готувала сприятливий ґрунт для большевицької пропаганди серед робітництва України.

Ще гірше склалися відносини гетьманського уряду з селянством. Хоч II Всеукраїнський Селянський З'їзд у травні 1918 р. закликав селянство України не робити повстань проти нової влади, з огляду на велику перевагу окупаційних армій Центральних Держав, але повстання проти влади Скоропадського і чужого війська вибухали у всіх областях України. Селяни поховали зброю, принесену з армії, і вели завзято бої з псміщицькими «карательними відділами» та з німецьким і австро-угорським військом.

СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ ПРОТИ СКОРОПАДСЬКОГО

Найбільший спротив гетьманській владі і окупаційному війську Центральних Держав показали селяни повітів Звенигородського, Тарашанського й Уманського на Київщині. Тут був центр селянських організацій Українського Вільного Козацтва. Вільне Козацтво цих околиць героїчно боролось проти большевицької червоної гвардії Муравйова в лютому 1918 р. Воно знищило большевицьку владу в Звенигородському повіті. В травні 1918 р. вибухло селянське повстання на Звенигородщині, з участю членів Центральної Ради Шинкаря й Тютюнника. Юрко Тютюнник був тоді отаманом Вільного Козацтва. В повстанні було коло 25 000 селян. Але це повстання було задавлене німецьким військом.

В своїх заявах до німецької влади повстанці вимагали, щоб була відновлена Українська Центральна Рада і щоб була скликана Українська Установча Рада. Після завзятих боїв з переважними німецькими силами повстанці відступили з Київщини на територію Советської Росії. Там їх відповідно «перевиховала» большевицька партія і з них створено «Тарашанську бригаду», як частину російської червоної армії. Таким чином, вузько клясова політика уряду Скоропадського поставила на службу російському большеви́змові ті українські народні сили, які перед тим були рішучими ворогами большевицької диктатури.

В різних областях України збройні поміщицькі відділи тероризували селян, караючи їх за розділ земель великих власників. Селян розстрілювали без суду, на села наклали контрибуції, часто били нагаями всіх громадян села. Увесь цей режим терору і безправства діяв іменем «української держави». В несвідомих українських масах це викликало нехоть до української державности взагалі. Разом з тим збільшувався вплив большевицької пропаганди серед населення України.

ЗЕМЕЛЬНИЙ ЗАКОН СКОРОПАДСЬКОГО

В черні 1918 року, на домагання німецької влади, уряд Скоропадського видав тимчасовий земельний закон: німці боялися знищення врожаю в Україні через селянські повстання.

Цей закон забороняв куплю однією особою землі більше 25 десятин. Однак закон не вводив примусового вивласнення і розділу великої земельної власности між потребуючих селян. Цей закон не дав корисних наслідків, бо лишив земельну справу в такім стані, як було за царського режиму. 8 липня гетьманський уряд видав закон, який давав право губернiальним земельним комісіям примушувати селян до праці в господарствах великих землевласників, при чім норма оплати за роботу призначала сама влада, власним рішенням. За непослух призначено кару арештом до 3 місяців або грiшми до 500 карбованців.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЙ СОЮЗ

Політика уряду Скоропадського і її наслідки дуже бeн-тежили українських патріотів, які бачили, що цей режим вів Україну до катастрофи. Українські партії соціал-федералістів, соціал-самостійників, рада залізничників і поштово-телеграфна спілка створили в кінці травня 1918 р. Національно-Державний Союз. Цей Союз звернувся 30 травня з окремою деклярацією «до німецького народу». В деклярації про владу Скоропадського сказано:

«Переворот віддав усю владу на Україні в руки чужинців, ворогів українського народу. Міністерство Лизогуба зложене здебільшого з так званих малоросів, себто осіб української крові, але з московською душею, які в часи української національного поневолення покинули свій народ, пішли на службу московському народові і, як ренегати, ще й досі ненавидять українство... Усі посади губернiальних

і повітових старостів та комендантів віддано старим ворогам українського народу, що віддавна боролися з українським рухом. Згори їм, про людське око, загадано говорити про будову Української Держави, але дійсне їх призначення — підготовляти на Україні реставрацію російської державности, щоб у слушний час злучити Україну з Москвою, щоб знов утворити єдину неділиму Росію».

Ця декларація українських патріотів та інші подібні не мали ніякого впливу на політику німецького уряду супроти України. В той час Берлінський уряд надіявся ще виграти війну проти західних держав і плянував після перемоги, скинувши большевицьку владу в Росії, відновити там царський режим. В Берліні вірили, що цар був би тоді вдячим союзником Німеччини, але з передумовою, що Росія не мала б завеликих територіяльних втрат, зосібна втрати України. Тому рішальні чинники в політиці Німеччини не перешкоджали роботі російського уряду «української держави» Скоропадського і тим численним російським організаціям в Україні, що вели широку пропаганду проти ідеї української державности, проти української культури і української мови. В напрямі ворожому до української державности діяли теж нелегальні організації російських большевиків в Україні. Таким чином у 1918 р. уряд Німеччини, «білі» й «червоні» росіяни йшли єдиним фронтом проти української державности.

НАУКА Й ОСВІТА ЗА ВЛАДИ СКОРОПАДСЬКОГО

Російський курс уряду Скоропадського шкодив українській освіті. Правда, уряд Лизогуба визнав за державні два українські університети — в Києві та в Кам'янці на Поділлі, що були підготовані й зорганізовані ще за влади Української Народної Республіки. В Києві відкрито Українську Академію Наук, хоч і не в такому вигляді, як передбачалося при Центральній Раді. Під владою Скоропадського лишилися в гарних будинках російські університети в Києві, Харкові й Одесі, а до того ще відкрито четвертий російський університет у Катеринославі. Київський український університет приміщено край міста. Теж середні українські й нижчі школи тільки з великими труднощами виборювали собі права в державі гетьмана Скоропадського. Зате російські середні школи процвітали, виховуючи кадри молоді в душі ворожому до України. Про це писала Київська «Робітничка Газета» з 28 серпня 1918 року:

«Українська нація перебуває й досі в становищі понево-

леної нації; українському громадянству щодня доводиться боротися за права української «державної» мови в Українській державі. Українські школи — на становищі пасинків супроти російських, для українських державних гімназій у столиці України немає помешкань, в той час як російські гімназії мають добрі помешкання і ще й не хочуть випустити в них українських гімназій, хоча б на вечірню зміну. На провінції, коли й відкриваються середні школи українські, то лише заходами місцевих «Просвіт» і інших громадських установ, а не державою. Початкова школа й досі не перейшла на українську мову».

РОСІЙСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Під владою Скоропадського знайшли собі пристановище і допомогу російські реакційні організації. Ці організації готувалися до відновлення царського режиму в Росії і до прилучення України до Росії. У Києві за влади Скоропадського легально діяв Російський Національний Центр, організація, створена «для боротьби з українською самостійністю». (А. Деникин, Очерки Русской Смуты, т. 4., ст. 187).

Всеукраїнський Союз земельних власників, у якому провід мали поміщики-російські націоналісти, вимагав від міністерства внутрішніх справ Української Держави, щоб воно — «скасувало заведену революційною владою галицько-латинську мову, некультурну й чужу для України». (Серпень, 1918 р.). Коли в роковини смерті гетьмана Івана Мазепи українські організації в Києві готувалися до панахиди по Мазепі, то рада міністрів Української Держави більшістю висловилася проти участі членів уряду в панахиді. Для уряду Скоропадського гетьман Мазепа був по давньому, як і за царського режиму, «зрадником батьківщини» — Росії.

Під владою Скоропадського в 1918 році в Україні створився російський єдиний фронт для боротьби проти українського національного відродження. В травні 1918 р. в Києві засновано «Русскій Союз», мовби для «оборони російської культури». Дійсна ціль союзу була — боротися за прилучення України до Росії. Боротьба проти цих російських організацій була неможлива, бо й міністер внутрішніх справ — Ігор Кістяковський —, хоч був українського роду, але — «був безперечно росіянином, який дивився на Україну як на тимчасовий політичний організм». . . (В. І. Гурко, Архив Русской Революции, т. 15., ст. 27.).

Російська преса в Україні докладала всіх старань у боротьбі проти українського руху за незалежність від Росії

і проти українського культурно-національного відродження взагалі. За єдину неділиму Росію завзято вели пропаганду в пресі російські монархісти і російські соціалісти, як і нелегальна комуністична преса. Харківський щоденник російських соціал-демократів (меншевиків) писав у ч. 37 в серпні 1918 р., що — «російські монархісти, прихильники об'єднання, грають поступовішу роль ніж інородчеські націоналісти — прихильники відокремлення»...

ЗАГРАНИЧНА ПОЛІТИКА СКОРОПАДСЬКОГО

На осінь 1918 року, після поразок Центральних Держав на західних фронтах, російська орієнтація гетьманського уряду вийшла ще більше наяв. Сам прем'єр Ф. Лизогуб, будучи в серпні 1918 р. в Берліні, заявив на пресовій конференції журналістам, що уряд гетьмана Скоропадського ставиться прихильно до злуки з Росією на основі «Переяславського Договору» 1654 року... Інтереси українського народу були цій владі чужі, і національних інтересів України цей уряд не хотів обстоювати, бо дивився на Україну, як на частину російської держави, що випадково від Росії відділилася. Тому цей уряд ставився зовсім байдуже до долі українських земель під Австрією. Автономія українських земель під Австрією була приобіцяна австро-угорським урядом у тайнім додатку до Берестейського договору. Щоб заспокоїти поляків, які протестували проти виділення Східної Галичини з Буковиною в один коронний край, уряд Австро-Угорщини завзявся за всяку ціну знищити той тайний додаток до Берестейського договору. Оригінал тайного додатку, що забезпечував автономію українцям в межах Австрії, був знищений у Берліні 16 липня 1918 р.

Уступчивість виявив гетьманський уряд у зносінах з урядом Донського Козачого Війська, що проголосило було свою незалежність до відновлення небольшевицької Росії. 7 серпня 1918 р. був підписаний у Києві договір, і цим договором, без згоди й відома місцевого населення, визнано належними до Донської держави округи Ростовську, Таганрізьку й Донецьку. В цих округах переважна більшість людности була українська.

ВІЙСКОВА СПРАВА ЗА УРЯДУ СКОРОПАДСЬКОГО

Загальна політика гетьманського уряду не сприяла організації української армії. В той час в Росії була створена большевицька червона армія. В Україні під режимом Скоро-

падського провадилася організація російських військових частин: «Астраханська армія» і подібні формування для допомоги російській Добровольчій армії, що воювала проти большевиків на Донщині й на Кубані. Але організація української армії була зовсім занедбана. Основи для регулярної Української армії були положені за влади Центральної Ради, коли міністер війни О. Жуківський почав здійснювати плян створення 8 корпусів пішого війська та 4 з половиною дивізій кінноти.

Гетьманський уряд скасував ті частини армії, які вважав за небезпечні для режиму. Тільки Запорізька дивізія та деякі менші частини уціліли від розформування. Гетьманське міністерство набирало в кадри старшин для проєктованих 8 корпусів переважно росіян, українцям доступу не було. Фактично то були кадри російської армії в Україні. Дійсно, майже все це кадрове старшинство 8 корпусів помандрувало восени 1918 р. до російської армії Денікіна, коли побачило, що влада Скоропадського захиталася.

В літі 1918 р. створено для охорони української столиці Сердюцьку дивізію в числі 5 000. До цієї дивізії набирали охотників та рекрутів із родин заможних селян і козаків, переважно на Полтавщині. Уряд Скоропадського не відважувався творити військо на основі загальної повинности, бо знав, що таке військо буде проти диктатури поміщиків в Україні. Тому, всупереч заявам Скоропадського про створення української армії, українське військо не було зорганізоване. Були тільки поодинокі формації охотницького характеру, як Запорізька дивізія, дивізія «Сірожупанників», створена в таборах полонених в Австрії, що прибула в Україну в серпні 1918 року, полк Січових Стрільців, зорганізований у вересні й жовтні того ж року із українців Галичини й Буковини.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ СОЮЗ

Для боротьби з російською небезпекою українські партії створили Український Національний Союз. До Українського Національного Союзу вступили всі організації попереднього Національно-Державного Союзу (окрім Партії Хліборобів-Демократів) і до Союзу прилучилися Українська Соціал-Демократична Партія і Партія Соціалістів-Револьюціонерів. Перше головою Українського Національного Союзу був А. Ніковський, а з 18 вересня на голову Союзу обрали В. Винниченка.

Національний Союз ставив собі такі завдання: 1. Ство-

рення міцної самостійної держави; 2. боротьба за законну демократичну владу в Україні, відповідальну перед парламентом; 3. боротьба за демократичний виборчий закон до всіх установ; 4. оборона прав українського народу і його держави в міжнародній політиці. Провідники Національного Союзу намагалися переконати Скоропадського і німецьку команду в Україні, що для забезпечення спокою і порядку в Україні потрібні зміни в уряді. Національний Союз домагався від Скоропадського, щоб він створив демократичний уряд для негайної ліквідації великої земельної власності і для забезпечення землею українських селян. Національний Союз настоював на тім, щоб в Україні відбулися демократичні вибори до парламенту, і домагався, щоб по закінченні Світової Війни до Наддніпрянської України були прилучені всі землі, заселені українцями (Галичина, Буковина, Закарпатська Україна, Холмщина, Кубань і ін.).

БОРОТЬБА ЗА НАПРЯМ ЗАГРАНИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

В жовтні 1918 р. Центральні Держави хилилися до поразки в війні з Західними Державами. Бачивши недалекий кінець війни, 10 міністрів гетьманського уряду подали прем'єрові Лизогубові «Записку в справі зовнішньої політики України». Вони доводили, що Україна повинна взяти участь у майбутній мировій конференції і вести боротьбу «за зміцнення державности на всім сьбязу бувшої Російської Імперії». Більшість міністрів гетьманського уряду плянувала силами України відбудувати царську єдину і неділиму Росію.

Проти цього пляну міністрів — патріотів імперіялістичної Росії виступив Український Національний Союз. Провідником Українського Національного Союзу на короткий час удалося переконати Скоропадського, щоб взяв до уряду таких людей, які мали довір'я в українськiм громадянстві. Але Скоропадський не показав рішучости. Доповнений уряд Лизогуба мав російську більшість: міністрами призначено 4 членів Партії Українських Соціал-Федералістів (О. Лотоцький, М. Славинський, П. Стебницький, А. В'язлов) і окрім того відомого українського діяча В. Леонтовича призначено міністром земельних справ. Головні міністерства: внутрішніх справ, війська, фінансів, торгівлі, харчування і т. ін. були залишені в руках патріотів Росії. 29 жовтня Скоропадський видав свою «Грамоту», в якій оповіщав про плян земельної реформи та про вибори до Українського Союму і при тім заявляв, що буде працювати для зміцнення незалежної української державности.

Однак цей «український курс» політики Скоропадського скоро скінчився. Після перемоги Держав Антанти Скоропадський рішив проголосити «федерацію» України з Росією. 17 листопаду мав зійтися в Києві Український Національний Конгрес, скликаний Українським Національним Союзом. Але більшість гетьманського уряду висловилося проти цього Конгресу. Побачивши, що Скоропадський іде за прихильниками Росії, міністри-українці вийшли 14 листопаду з уряду.

ПРОГОЛОШЕННЯ ФЕДЕРАЦІЇ З РОСІЄЮ

З виходом українців із уряду був створений 14 листопаду новий чисто російський монархічний уряд для України на чолі з Гербелем. Того ж дня Скоропадський видав «Грамоту», в якій заявляв, що Україні — «першій належить виступити в справі утворення Всеросійської федерації, якої конечною метою буде відновлення Великої Росії. . . Глибоко переконааний, що інші шляхи були б загибіллю для самої Країни, я кличу всіх, кому дорога її майбутність, тісно зв'язана з будучиною і щастям усієї Росії, з'єднатися біля мене і стати грудьми на захист України і Росії. . . Новосформованому нами кабінетові я доручаю найближче виконання цього великого історичного завдання».

15 листопаду новий уряд Гербеля видав заяву, в якій писано про — «відбудову єдиної Росії на федеративних основах» та про — «негайне оголошення закону про Державний Соїм і вибори до нього на демократичних основах». Селянам уряд Гербеля обіцяв землю, а робітникам — «охорону поліпшень умов праці». Ця демагогія російських реакціонерів перед кінцем їх панування в Україні не могла мати успіху в народних масах. Однак проголошення Скоропадським федерації України з Росією викликало задоволення між російським елементом в Україні, з причин націоналістично-імперіалістичних.

Українське громадянство зустріло нову грамоту Скоропадського дуже вороже. Перед тим не всі групи Українського Національного Союзу були за повстання проти влади Скоропадського, бо дехто ще вірив, що гетьман не піде за російськими монархістами. Але ліквідація навіть зовнішніх ознак української державности і передача влади в Україні запеклим ворогам українського руху — російським монархістам — переконала всіх членів Національного Союзу в тім, що з такою владою ніякого порозуміння не може бути.

В той час не тільки Український Національний Союз

готувався до повстання проти Скоропадського. Проти цього режиму збирали свої сили також російські большевики. Теж і група російських старшин в армії Скоропадського, прихильних до російських соціал-революціонерів, готувалася до повстання проти режиму Скоропадського. Був навіть призначений день збройного виступу — 14 листопада 1918 року. Учасник цієї підготовки російських соціалістів до повстання проти Скоропадського В. Станкевич пише в своїх споминах, що Скоропадський, проголосивши федерацію України з Росією, «вніс нелад в офіцерські відділи, бо частина офіцерів визнавала, що більше нічого й не треба». («Воспоминанія 1914-1919 г.г.»).

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Члени Українського Національного Союзу почали готуватися до революції проти режиму Скоропадського заздалегідь. Було ясно: коли не зроблять почину для повстання українці, то революцію в Україні зроблять росіяни і піднімуть українські народні маси не тільки проти реакційного режиму, але й проти української національної ідеї.

Події розвивалися дуже швидко, і провідники Національного Союзу мусіли поспішити, щоб не зостатися від руху. Про намір Скоропадського проголосити федерацію з Росією стало відомо в Українським Національним Союзі ще до видання грамоти 14 листопада. Тому 13 листопада зійшлися провідники партій Національного Союзу на тайну раду і вибрали для керування революцією проти уряду Скоропадського Директорію Української Народної Республіки. В Директорію обрано: соціалдемократів В. Винниченка і С. Петлюру, соц.-революціонера Ф. Шевця, Афанасія Андрієвського (соц.-самостійник) та Андрія Макаренка. Цей був безпартійний, кандидат Професійної Спілки залізничників; ця організація мала велику вагу в повстанні проти Скоропадського. До революційного руху проти Скоропадського прилучився полк Січових Стрільців, що був перед тим незадовго створений із галицьких українців і розташований у Білій Церкві. Це була передова бойова частина повстання проти Скоропадського.

Нововибрана Директорія Української Народної Республіки в ніч з 14 на 15 листопада видала поклик до українського народу, в якому між іншим сказано:

«Громадяни! Генерал російської служби П. Скоропадський, порозумівшись у квітні 1918 року з німецькими генералами, шттиками німецьких, — тоді ще невірних, підлеглих

їм солдатів, — назвавшись гетьманом, захопив владу на Україні й скасував Українську Народну Республіку. З того моменту почалось нищення всіх народних прав та нечувані знущання над демократією України жандармів і поліцаїв старого царського ладу. Клясова помста поміщиків та буржуазії дійшли до такої міри, якої не знав і царський режим. І що більше панування генерала-гетьмана посувало Україну до єдиної неділимой Росії, то лютіше, отвертіше й цинічніше ставало топтання прав народу й глузування пануючих кляс над усіми здобутками революції, як політично-соціяльними, так і національними.

Останнім зрадницьким актом генерала-гетьмана П. Скоропадського про скасування самостійности Української Держави український народ віддається остаточно на поталу поміщицько-бюрократичній реакції та на цілковите поневолення. Сформований новий уряд із представників реакційних кляс, які мають творити єдину неділиму Росію, виразно говорить про те, що чекає український народ, коли він не встане рішуче й до останнього чоловіка в оборону свого життя.

Український Національний Союз, як найвище представництво організованої української демократії, вживав до останнього дня всіх заходів, щоб мирно, без пролиття крові й дезорганізації громадського життя захистити і відстояти права народу. Але всі мирні заходи української демократії весь час зустрічали лютий опір з боку поміщиків, бюрократії та буржуазії. Отже настав час залишити мирні заходи.

Від імени організації української демократії, від усього активного народного громадянства, яке обрало нас, ми, Директорія Української Народної Республіки, цим оповіщаємо: Генерал П. Скоропадський є насильник і узурпатор народної влади. Все правительство його, як протинародне, протинаціональне, оповіщаємо недійсним. Пропонуємо генералу П. Скоропадському й його міністрам залишити обманом і насильством захоплені урядові посади. В ім'я спокою і порядку в Республіці пропонуємо зробити це негайно, без пролиття крові. Офіцерським руським організаціям пропонуємо мирно скласти зброю й виїхати з меж України, куди хто схоче. В противному разі місце висилки їх буде назначено урядом Української Народної Республіки. Застерігаємо генерала Скоропадського, його міністрів, руських офіцерів і всіх, хто з ними, що всякі насильства, утиски, образи й пошкодження українцям, а також демократичним осбам і організаціям якоїбудь національности викличуть помсту, ви-

бух, якої ніхто не зможе спинити. В інтересах цих груп і осіб пропонуємо утриматись від агресивних заходів проти демократії» . . .

Зазивні листи Директорії, якими вона проголошувала скасування влади Скоропадського і відновлення Української Народної Республіки, викликали в Україні величезний революційний рух, особливо ж між селянством. Селяни найбільше натерпілися від реакційного режиму Скоропадського і масами йшли до війська Української Народної Республіки з зброєю, з возами, провіантом. Українські частини, що уціліли за влади Скоропадського, виступили проти цього режиму і перейшли до Директорії.

Протягом тижня влада Української Народної Республіки була проголошена майже по всіх містах України, — в Харкові, Полтаві, Катеринославі, в Винниці і т. д., де адміністрація Скоропадського і німецька була скасована військом Директорії. Однак за Київ довелося армії Української Народної Республіки вести боротьбу з тими російськими силами, що засіли в українській столиці. Після проголошення Української Народної Республіки Директорією Скоропадський призначив командиром над російськими білогвардійцями в Києві відомого ворога українського руху графа Келлера. Келлер знищив у Києві все українське. Для своїх частин він відновив статут царської армії, його військо нищило українські книги, портрети Шевченка, громило українські культурні установи. Замість українських національних прапорів, що їх ці обронці єдиної Росії нищили й зневажали, в Києві наказано повивіщувати царські прапори.

Російські військові частини, що складалися з старшин колишньої царської армії та з «золотої молоді», не могли б довго держатися в Києві власними силами, бо їх було мало. Їм загрожувала не тільки армія Української Народної Республіки, що з кожним днем збільшувалася, але також маси київської людности, зосібна робітники. В Києві діяв український революційний комітет під проводом діячів Української Соціалдемократичної Партії і він керував повстанням проти російської Білої Гвардії в самому місті. Українські бойові групи, що складалися з студентів і робітників, учинили повстання проти російських білогвардійців у Києві вночі на 23 листопада і захопили значну частину міста. Але військо Директорії не могло використати цього повстання, бо на перешкоді стали німецькі частини, що були в Києві.

9 листопада 1918 р. в Німеччині проголошено республіку. Уряд УНРеспубліки сподівався тепер, що німецьке

військо, яке було в Україні, не буде вміщуватися більше в українській справі. Але рада німецьких вояцьких делегатів у Києві була під впливом своїх старшин, що сприяли росіянам і Скоропадському. Ці німецькі старшини переконали своїх солдатів, що на Київ наступають звичайні «бандити» і що ці «бандити» не дозволять німцям вернутися в рідний край. Тому німецькі частини, що були в Києві, виступили на позиції перед Києвом і не пускали армії УНРеспубліки до української столиці. Українське військо мало успішні бої з російською «білою гвардією» графа Келлера, але армія УНР не мала досить зброї, щоб почати бій з німцями, непроханими оборонцями «єдиної невідомої Росії». Довелося почати переговори і готувати сили для дальшої боротьби. На поміч Українській Народній Республіці прийшов розклад у німецькому війську. Бувало, що цілі відділи німецького війська кидали зброю, аби тільки українська армія їх пропустила в Німеччину. Деякі німецькі відділи заявляли, що не будуть воювати проти української армії, а будуть боротися проти російської реакції разом з армією Української Народної Республіки.

12 грудня 1918 р. підписано договір між делегатами уряду УНР і представниками німецької команди в Києві. Німці зобов'язалися покинути Київ. Після цього Скоропадському не мала на кого спиратися. 14 грудня 1918 р. він підписав заяву, що зрікається влади. Скоропадський писав, що він сім з половиною місяців намагався — «вивести край з того тяжкого становища, в якому він перебуває. Бог не дав мені сил справитися з цим завданням. . . Нині я з огляду на умови, які склалися, відмовляюся від влади». Теж рада міністрів під проводом Гербеля видала таку заяву в російській мові:

«Обговоривши вимогу Директорії, рада міністрів постановила скласти свої уповноваження і передати владу Директорії».

14 грудня відділи армії Української Народної Республіки вступили в Київ. 19 грудня людинність української столиці захоплено вітала Директорію Української Народної Республіки. Скоропадський був вивезений з німецьким військом, переодягнений як ранений німецький солдат.

ОЦІНКА РЕЖИМУ СКОРОПАДСЬКОГО

Під владою Скоропадського український нарід пережив суспільну реакцію і національне поневолення, прикрите назвою «Українська Держава». Події в різних країнах світу

в 20 віці показують, що реакційні режими не можуть вести боротьбу проти більшевизму успішно. Навпаки, історія показує, що реакційні режими підготовляють ґрунт для большевицької диктатури: реакційні режими Колчака й Денікіна в Росії, Чанкайшек у Китаї, Горті на Угорщині і т. д.

Терор російських поміщиків України супроти селян, що домагалися земельної реформи, давав вигідний матеріал для большевицької пропаганди. Так влада Скоропадського сама підкопувала ґрунт під собою. Національне поневолення України під владою російських націоналістів не дало належно розвинутися національній свідомості в українських народних масах, які прокинулися національно на початку революції 1917 року. Тому що російська реакція в Україні виступила під маскою «Української Держави», то в малосвідомих українських масах поширилася байдужість до української державности взагалі, і люди були готові прийняти кожную владу, іншу, аби позбутися режиму поміщиків в Україні. Уряд Німеччини в 1918 році сприяв реакційному режимові в Україні і прихильно ставився до плянів уряду Скоропадського відновити Російську імперію, почавши з України. Коли уряд Скоропадського заявив 15 листопада 1918 року, що він бореться за «відбудову єдиної Росії», підпорядковуючи Україну головному командирові «озброєних сил Півдня Росії» (ген. Денікін), то українські патріоти не мали іншого способу оборони інтересів України, як збройне повстання проти влади Скоропадського. Коли б не виступила була Директорія під прапором української національної революції, то Україна була б негайно окупована російською большевицькою армією, що була готова до наступу на Україну.

Під владою Скоропадського російські політичні групи всяким способом намагалися зогидити справу української державности в очах українських народних мас. Російські реакційні групи надіялися на відновлення царської Росії, але їх ненависть до України була така, що вони готові були прийняти й большевицьку владу, аби не було самостійної України. Ці настрої в 1918 році в Україні описує донець ген. Черячукін. Він писав, що проти української незалежности вели пропаганду — «всі російські партії, починаючи крайніми правими і кінчаючи лівими, до хворобливости лякаючись відокремлення України від Росії, з нерозумною впертістю, хочби ціною продажу України большевикам: чим гірше, тим ліпше, аби тільки не існувала самостійна Україна». (Донская Летопись, ч. 3., ст. 207.).

Прикриваючи панування російських реакційних націоналістів в Україні титулом гетьмана Української Держави, Скоропадський помагав їм руйнувати український національний рух і цим улегшував здійснення плянів російсько-більшевицького уряду, що готувався до нової окупації України.

П. Скоропадський після 7 місяців панування в Україні зрікся влади і виїхав до Німеччини. Здавалося, що на цьому кінчилася його політична кар'єра. Однак знайшося історик романтичного характеру Вячеслав Липинський, котрий переконав Скоропадського, щоб він заявив свої «права» на владу в Україні. Липинський заснував у 1920 р. «Український Союз Хліборобів-Державників» і почав ганьбити Українську Народну Республіку та її діячів і хвалити «Українську Державу» Скоропадського. Липинський уважав, що рід Скоропадського мав би створити в Україні «дідичну монархію», котру він для пропаганди називав «трудовою». Липинський мріяв про відновлення поміщицької земельної власності в Україні.

Захоплений ідеєю «трудої монархії», Липинський писав у передмові до своїх «Листів до Братів-Хліборобів»: «Склонім в покорі свої анархічні індивідуалістичні владі перед гетьманським родом України. Скажім собі, що тільки оця добровільна покора урівняє нас».

Коли в Італії запанувала диктатура фашистів у 1922 році, то Липинський виявив щиру прихильність до партійної диктатури, що створив був Муссоліні. Липинський писав у 1925 році:

«Сформульована нашою організацією ще в 1920 р. класократична ідеологія здійснюється вже сьогодні в Італії». Липинському уявлялося, що в Україні «трудоий монарх» (Скоропадський) буде послухний наказам вождя партії «Хліборобів-Державників», як це було в той час в Італії: король мусів коритися диктаторові — «дуче» Муссоліні.

Скоропадський мав підтримку реакційних кол у Німеччині: він мав постійну пенсію від фельдмаршала Гінденбурга, що був президентом Німеччини від 1925 року, і пізніше додатково від уряду Гітлера.

Свідомі українські патріоти відкинули фантастичні пляни «Союзу Хліборобів-Державників» і поставилися вороже до мрій П. Скоропадського про панування над українським народом. З перших днів діяльності «Союзу Хліборобів-Державників» засудив цю організацію заслужений меценат української культури Євген Чикаленко в своєму

Щоденнику. Ось виписки з його Щоденника з 1920 року, (правопис оригіналу): Баден біля Відня, 8 квітня 1920 р. Того дня Є. Чикаленко писав у Щоденнику про брошуру «Українського Союзу Хліборобів-Державників», що була видана на еміграції в 1920 р.:

»В часи роспуки, обурення українцями, я разураз казав, що зречусь своєї приналежності до української нації... , для того мені досить змінити тільки одну букву в моєму прізвищі і я стану румуном Чикалеском... . Отакі почуття викликала в мені брошура «До українських хліборобів», видана ініціативною групою «Українського Союзу хліборобів-державників» у Відні 1920 р., яку я вчора дістав. Підписана вона Д. Дорошенком, В. Липинським, Скорописом та С. Шеметом зо всіма їхніми титулами... . Крайня радянська фантазія Винниченка мене не обурює, я тільки не вірю в неї. Ідеї большевизма так само прекрасні і справедливі в теорії, як і християнські в області моралі, але як ті, так і ті нездійсненні на практиці і повинні служити тільки ідеалом, путеводною зорею, по якому треба людськості йти і потрохи здійснити те, що не протирічить людській природі. А ідеї, висловлені в цьому закликові до хліборобів ініціативної групи, прсто обурюють мене. Як можна в цей час коли все людство стремиться до визволення, виходить на світ божий з ідеєю монархизма, автократизма і т. д.? Проголошувати принцип «єдиновластія» в часи, коли валяться трони, коли людство отим єдиновластієм доведене до розвалу, до повної руїни, шукає нових форм, які врятували б його, повернули до норм життя, заснованого на справедливості, на знищенні визискування одними других... В той час, коли люди говорять і пробують здійснити право на землю, як і на повітря, всіх трудящих, ініціативна група висуває, чи підтримує лятифундії, бо рекомендує залишити землі у тих власників, які самі управляють свої маєтки, або здають в аренду таким, що ведуть самі господарство, а викуплять тільки у тих, що здають в аренду дрібним хліборобам. Що се таке? Се, просто, наче говорить, що не можна одбирати земель у панів-поляків, бо тільки поляки на Україні не здавали українським селянам своєї «польської» землі в аренду, а самі управляли або здавали арендаторам-полякам; їм не було ходу по службі і вони не могли робити столичної чи навіть місцевої губернської кар'єри і менші з них примушені були сидіти на землі... І на кого, на які кола важать панове-ініціатори?»

Запис 18 квітня 1920 р. (Тоді ходила чутка про пляни

П. Скоропадського організувати похід на Україну, спираючись на німецьке військо):

«Крім німецьких добровольців Скоропадський не знайде серед українців прихильників, хіба між бувшими своїми старшинами, але ні один козак напевне за ним не піде!»

У листі 22 травня 1920 р. до Олександра Скорописа-Йолтуховського (він був зятем Є. Чикаленка), автор Щоденника писав (копія листа приложена в Щоденнику):

Скоропадського »я вважаю і нерозумним і нерозважним політично і не щирим, а тільки сміливим і ризиковитим. Його гетьманування було повне безглуздя, щирої відданости поміщицько-добровольчеським аспіраціям... Спираючись на німецьку силу, можна було організувати державу, яка б вдержалась і після гетьманської революції, але він з Гренером (німецький генерал, що мав рішальне слово в Україні в 1918 р. — П. Ф.) все зробили, аби довести її до катастрофи. Я тішуся надією, що цьому потомкові «гетьмана в плахті» вже вдруге не доведеться знущатися над Україною. Ви знаєте, що я був рішучим ворогом повстання проти нього, я все сподівався, що може він набереться розуму і, хоч в особистих інтересах, стане українцем, але коли почалося повстання, я упевнився, що він просто «шарлатан», який хапався за все, аби вдержатися на висоті; він не зумів навіть з честю скінчити своєї кар'єри «українського гетьмана», а став попихачем добровольців, які топтали бюсти Шевченка та Франка, коли зайняли під казарми «Український Клуб», в якому ще недавно Скоропадський, здавалося, щиро говорив про самостійну Україну. І ви, українські інтелігенти, патріоти, принижаетесь до такої міри, що входите в якісь переговори з цим політичним шахраєм, дегенератом! За весь час революції ніхто Україні не зробив такої шкоди, як Скоропадський та Гренер. Вони опаскуджували українство серед народу, бо ніколи над народом ніхто так не знущався, як українська влада за Скоропадського, яка руками російських добровольців катувала селян за те, що вони виконували закони Центральної Ради. Я це особисто казав Скоропадському, доводячи, що він відвернув народ від українства... Я дивуюся, як Шемет може згоджуватись на нього, коли він так призириливо ставився до Шеметів і навіть в розмові зо мною погордливо відзивався про них та Міхновського, як про «крайніх шовіністів».

Запис в Щоденнику 7 липня 1920 р.

«Не кортіло мені вертатись в село і за гетьманщини, коли всі мої права на землю повернулись. Якось соромно

мені було їхати туди і жити там під охороною німецького війська».

Запис у Щоденнику 26 лютого 1921 р. про розмову з В. Липинським у Райхенау:

»«Ми, каже Липинський, одного боїмося, що Скоропадський не досить реакційний, що він демократ і з цього боку не задовольнить творчі, т. є. реакційні елементи. Він не згоджується стати дідичним гетьманом, а нам потрібна монархія, бо після смерти гетьмана знов почнеться агітація, боротьба партій, т. є. руйнація»... На це я відповів, що не вірю, щоб Скоропадський зміг zorganizувати навіть панство і щось зробити на Україні, бо скомпромітувався у всіх шарах людности української і за ним ніхто не піде. Крім того я не можу погодитися з тим, що ви залишаєте аграрне питання в такому стані, як воно було до революції. Хіба ж ви сподіваєтесь, кажу, що можна у селян забрати землю, якою вони тепер володіють? Адже землю розібрали якраз оті хазяйновиті селяни, на яких ви сподіваєтесь... А без цих заможних селян не можна буде заспокоїти село і збудувати державу. Принаймні я не вірю, щоб Скоропадський чи хто інший, вкупі з панами та 50 тисяч німців змогли щось зробити на Україні.

— Треба вірити, що українська держава мусить бути, — каже Липинський, — бо без віри нічого не можна зробити. Якби большевики не вірили, то не зробили б того, що зробили. Я, каже, вірю, що селяне помиряться з тим, що у них одберуть землю, бо вони вже воліють спокою за всяку ціну, а своя держава грабувати не буде».

Запис 8 квітня 1921 р. в Бадені.

Д. Дорошенко »не вірить, щоб Скоропадському поцастило приєднати до себе велику кількість громадянства та народу і збудувати українську державу, йому навряд чи вдасться і вступити на Україну, бо він там зненавиджений за своє поводження і має репутацію «панського гетьмана», у панів — «сепаратиста» і демократа, а в української інтелігенції — об'єднителя» (з Росією. — П. Ф.).

Запис 8 квітня 1921 р. в Бадені. Розмова з Липинським і його приятелем — графом Андрієм Холоневським, великим землевласником з України, національністю поляком.

Холоневський «вважає, що в Україні повинні бути 3 стани: пани, мужики і жида. Земля вся повинна належати панам, а мужикам треба мати тільки осадьби з городами, вигін невеличкий та цвинтар, то вони чудово житимуть з

заробітків по скарбах та цукроварнях... На жаль, хлібороби-державники з Липинським на чолі по суті такої самої думки... Виходить, що лихо тільки рака красить, а поміщик і в добрі і горі — все зостається чорним!». (Рукописний Щоденник Є. Чикаленка знаходиться в Укр. Вільній Академії Наук в Нью-Йорку).

Примітки: Дм. Дорошенко був міністром закордонних справ в уряді Скоропадського 1918 р. Впливу на політику не мав.

Сергій і Володимир Шемети — поміщики з Полтавщини.

«Гетьман у плахті» — цю назву дали в народі Іванові Скоропадському, котрому доручив владу в Україні цар Петро I в 17-8 році після переходу Івана Мазепи на шведський бік. Іван Скоропадський був слабої вдачі, але мав енергійну жінку Настю з роду Марковичів. З того й приказка: «Іван плахту, Настя булаву носить». Предком Пєвла Скоропадського був Василь Скоропадський, Іванів брат.

Про діяльність П. Скоропадського за другої світової війни в Німеччині є матеріяли в актах німецького міністерства закордонних справ, що були опубліковані після другої світової війни в Вашингтоні: архіви німецького міністерства були захоплені в час окупації Німеччини арміями західних держав. Тут дається переклад довірного листа Берлінського міністерства закордонних справ до представників при «протекторі імперії» в Чехії, що була в той час під німецькою окупацією. Тоді Гітлер був у союзі з Сталіном.

«Берлін, 8 червня 1940 р.

З уваги на німецько-советські відносини рекомендується надалі уникати всього того, що могло б викликати недовір'я советського уряду в українській справі. Згідно з цим міністерство закордонних справ вважає за потрібне, щоб перебуваючі в Великонімеччині українські організації не виявляли ніякої політичної діяльності. Це відноситься теж до колишнього гетьмана Скоропадського і його руху. Правда, вага гетьманського руху в останньому часі зменшилася на користь Українського Національного Об'єднання (УНО), що має піддержку відповідних німецьких установ, однак гетьман ще й досі має численних прихильників поза Німеччиною, особливо в З'єдинених Державах Америки і в Канаді, де кілька тисяч українців йому присягали і визнають його рід як династію. Міністерство закордонних справ і Гестапо постійно перебувають у зв'язку з гетьманом, котрий усе був лояльний до Німеччини. Щоб забезпечити йому і його родині відповідний до його стану прожиток, йому виплачується постійно разом з почесною місячною стипендією, призначеною 1928 р. покійним президентом Райху гене-

рал-фельдмаршалом фон Гінденбургом, значна допомога від міністерства закордонних справ. Відносини з ним від деякого часу погіршали, бо 73-літній гетьман очевидячки бачить своє головне завдання в тому, щоб нападати на інші українські групи, і ставити їх під підозріння, особливо згадане УНО.» Фон Рінтелен (Підпис).

(Das Nationalsozialistische Deutschland und die Sowjetunion 1939-1940., Стр. 163, 1948 р.).

Син П. Скоропадського Данило виїхав перед 2 Світовою війною із Німеччини в Англію. Герман Раушнінг, президент сенату тодішнього Вільного Міста Данціг, мав помогти Д. Скоропадському фінансово, на прохання німецького уряду, котрий був заінтересований у тому, щоб син лояльного до Німеччини батька дістався до Англії. Раушнінг покинув Німеччину в 1936 р., протестуючи проти політики Гітлера, що прямував до війни. В книзі, виданій у Лондоні, 1942 р., — «Makers of Destruction» (Творці руїни) Раушнінг писав між іншим:

«Поміж цими досі проживаючими останками послідньої війни не було менш дивовижної особи як Скоропадський, котрого німецька найвища команда армії проголосила головою незалежної Української Держави і котрий жив на чужині в передмісті Берліну після нещасливого закінчення війни; у своєму передмісті він мав двір в смутно обмежених обставинах. . .

Одного дня до мене прийшов у Данцігу гетьманів син з довірною інструкцією від особи в міністерстві і просив допомоги для групи, кстру гетьман підтримував в Англії. Труднощі обміну не давали можливости в той час міністерству постачати потрібні фонди в чужій валюті. Чи прийде на допомогу Данціг, що тоді ще міг робити без обмежень міжнародні грошові трансакції? Молодий чоловік (то був Данило Скоропадський. П. Ф.), інженер по професії, запропонував мені уживати його зв'язків у Лондоні для цілей нацистичної пропаганди. Він казав, що вони мають широку сітку персональних зв'язків. Деякі з його людей залежали від регулярних субсидій (від німецького уряду. П. Ф.) Цей молодий чоловік мав розказати мені дуже інтересні справи про можливости підземної пропаганди. Я запитав Берлін і одержав відповідь, що це буде згідне з бажанням державного підсекретаря, коли українцям буде дана тимчасова допомога». (Стор. 127-128).

В Англії Данило Скоропадський, як особа, зв'язана з урядом Гітлера, був в час війни конфінований і не мав ніякого довір'я в цій демократичній країні.

Сам творець ідеї «трудової монархії» В. Липинський побачив через деякий час, що його надії на «дідичного монарха» Скоропадського були облудні. П. Скоропадський, щоб дістати грошей від мадярського уряду, склав заяву угорському прем'єрові графові Бетленові, що він визнає «право» Угорщини на Закарпатську Україну: в той час ця область належала до Чехословацької Республіки. Угорський уряд пообіцяв платити Скоропадському щороку пенсію в сумі 50 тисяч пенгів. Обурений на цю «політику», В. Липинський відрікся від свого «монарха» і оголосив ряд листів проти Скоропадського в львівському щоденнику «Діло», вересень 1930 р. Липинський цитував теж слова із щоденника Скоропадського, що записав свою розмову з Бетленом у Будапешті. Коли Бетлен спитався Скоропадського, скільки він хоче одержати грошей, то він відповів: «Чем больше, тем лучше»...

Після свого розчарування «трудоим монархом», котрий торгував українськими територіями, Липинський, недовго перед смертю, що настала в 1931 році, відрікся і від Скоропадського і від ідеї диктатури, основи «класократичної держави». В листах до «Діла» в вересні 1930 р. Липинський писав, що вважає конституційну монархію, таку як в Англії, за найліпший політичний устрій. Англійська монархія — це по суті демократична республіка на чолі з дідичним головою держави — королем.

ЦИТАТА З АНГЛІЙСЬКОЇ КНИЖКИ РАУШНІНГА

„Among these still surviving relics of the last war was no less magnificent a personage than Skoropadsky, Hetman of the Ukraine, whom the German Supreme Army Command had declared head of the independent Ukrainian State, and who had lived in exile in a suburb of Berlin since the unfortunate issue of the war; in his suburb he kept court in sadly reduced circumstances...

One day the Hetman's son came to me at Danzig, with a confident instruction from a personage at the Ministry, and asked for assistance for the staff which the Hetman had been maintaining in England. Exchange difficulties were making it impossible at the time for the Foreign Ministry to supply the needed funds in foreign currency. Would Danzig, then still in a position to make international payments without restriction, come to the rescue? The young man, an engineer by profession, offered me the use of his con-

nections in London for the purpose of Nazi propaganda. They had, he said, a wide network of personal connections.

Some of his people depended on regular subsidies. The young man had quite interesting things to tell me about the possibilities of underground propaganda. I made inquiries in Berlin, and received the reply that it would be in accordance with the wishes of the Under-Secretary of State if the Ukrainians were given temporary assistance“.

(Hermann Rauschnig: Makers of destruction, 127-128)

ВІДГУКИ ПРЕСИ НА КНИЖКИ П. ФЕДЕНКА

«Інтернаціональна Соціалістична Бібліографія» (International Socialist Bibliography), Лондон, 12 листопада 1955 р., писала про книжку П. Феденка —

«Ісаак Мазепа, борець за волю України»:

«Написана як біографія українського національного провідника, ця книга дає в дійсності більше. Це є опис українського національного руху й спротиву від початку століття і до теперішнього дня... Додатки мають поважне число документів. Ця книга має вагу для тих, що вивчають історію України та її соціалістичний рух».

«Журнал Бібліотеки Конгресу» (Journal of the Library of Congress), Вашингтон, липень 1964 р., пише про англomовну «Історію Советської Комуністичної Партії» П. Феденка, що це праця «розсудна, наукова і багата на факти. Вона, сторінка за сторінкою, руйнує Хрущовські вигадки з спокійною погордою... Особливо рекомендується для всіх академічних, дослідчих і великих публічних бібліотек.»

Замовляйте книжки Видавництва НАШЕ СЛОВО: П. Феденко: **Український Рух у 20 столітті**. Ціна в Америці, Канаді й Австралії — 3 дол., в Англії 1 фунт, в Німеччині — 10 марок, у Франції — 12 фр.

П. Феденко: **Ісаак Мазепа — борець за волю України**. Ціна: Америка, Канада, Австралія 2 долари, Англія — 1 фунт, Німеччина — 8 марок, Франція — 10 фр.

Василь Тирса: **Несмертельна Слава**. Повість про гетьмана Петра Сагайдачного. Ціна: Америка, Канада, Австралія — 1 долар, Німеччина — 4 марки, Франція — 4 франки.

П. Феденко: **Соціалізм давній і новочасний**. Це огляд соціалістичних ідей і рухів від найдавніших часів і донині. Потрібна для політичної освіти. З ілюстраціями. Ціна: Америка, Австралія, Канада — 4 долари, Німеччина — 12 марок, Франція — 15 фр., Великобританія — 30 шілл.

У всіх інших країнах ціна за книжки Видавництва НАШОГО СЛОВА відповідно до курсу долара.

ЦІНА ЦІЄЇ КНИЖКИ:

Америка, Австралія, Канада 1 долар.

Німеччина — 3 марки.

Франція — 4 фр.

Великобританія — 6 шіл.

В інших країнах ціна відповідно до курсу долара.

Гроші за книжки Видавництва «Наше Слово» посилати на такі адреси:

З Америки, Канади, Німеччини, Австралії та Нової Зеландії:

Our Word

Bank-Konto Nr. 564744

Bayerische Vereinsbank

Isartorplatz, MUNCHEN, West Germany

Із Англії:

Our Word

Account NO. 20363898

35 Notting Hill Gate

LONDON W. II, England

Франція:

Mr. Bohdan Fedenko, CCP 1013413

PARIS, France

Із інших країн:

Our Word

Bank-Konto Nr. 564744

Bayerische Vereinsbank

Isartorplatz, MUNCHEN, West Germany

Листи й замовлення посилати на адреси вказаних тут банків або на адресу:

Mr. B. Fedenko

B. P. 150 — 14

Paris XIV, France